

Niepełnosprawność w Szwajcarii – wybrane aspekty prawne i społeczne

Osoby niepełnosprawne w Szwajcarii – dane statystyczne¹

W Szwajcarii żyje 1 302 000 niepełnosprawnych osób². Można zatem łatwo obliczyć, iż stanowią one 16,5% całego społeczeństwa tego kraju, które liczy 7 870 134 mieszkańców (osób ze szwajcarskim pochodzeniem – *Schweizer* – jest 6 103 857, w tym 2 939 447 mężczyzn i 3 164 410 kobiet)³. Część całkowitej liczby mieszkańców to obcokrajowcy – *Ausländer*⁴ – 1 766 277 (w tym 937 979 mężczyzn i 828 298 kobiet), pośród których 16,3% to Włosi, 14,9% – Niemcy, 12,0% – Portugalczycy, 6,9% – Serbowie, 5,4% – Francuzi, 4,1% – Turcy, 3,6% – Hiszpanie, 3,4% – Macedończycy, 3,3% – Kosowianie, 2,1% – Austriacy, 2,1% – Brytyjczycy, 2,0% – osoby z Bośni i Hercegowiny, 1,9% – Chorwaci, 7,1% – osoby z pozostałych państw europejskich, 14,8% obcokrajowców pochodzi zaś z innych państw niż wyżej wymienione⁵.

¹ W niniejszym opracowaniu przedstawiane dane statystyczne dotyczą 2010 r. z uwagi na fakt, iż właśnie na ten rok szwajcarski Federalny Urząd Statystyczny przygotował wiele opracowań dotyczących nie tylko ogólnej populacji osób żyjących w tym państwie, ale przede wszystkim opracowano dane dotyczące osób niepełnosprawnych. Mimo iż w późniejszych latach dokonywano również opracowań dotyczących populacji w Szwajcarii, jednakże nie były one już tak kompletne jak na 2010 r., stąd też Autorki świadomie analizują dane na ten właśnie rok.

² Dane na dzień 15 maja 2012 r., sporządzone przez Federalny Urząd Statystyczny (*Bundesamt für Statistik*). Dane dostępne pod adresem: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/20/06/blank/key/01.html> (10.01.2014).

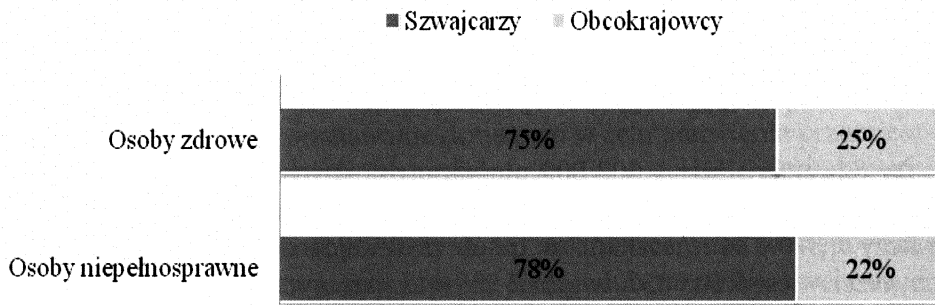
³ Stan ludności i jego struktura („*Bevölkerungsstand und -struktur – Indikatoren*”), dane dostępne pod adresem: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/01/02/blank/key/bevoelkerungsstand/02.html> (10.01.2014).

⁴ *The Swiss Confederation a Brief Guide 2012*, Federal Chancellery FCh, 34th edition, Bern 2012, s. 8.

⁵ Z powodu tak wielu narodowości zamieszkujących Szwajcarię ważną kwestią są języki mniejszości narodowych, spośród których 63,7% posługuje się językiem niemieckim, 20,4% – francuskim, 6,5% – włoskim, 0,5% – językiem romansz (zaliczanym do grupy języków retoromańskich), 9,0% – innym językiem obcym.

Aż 78% osób z różnego rodzaju schorzeniami jest rodowitymi Szwajcarami, a jedynie 22% spośród nich to obcokrajowcy, zależność tę jednak można przypisać budowie społeczeństwa szwajcarskiego, którego nieco ponad 77% stanowią obywatele.

Wykres 1. Narodowość osób niepełnosprawnych w Szwajcarii w 2010 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Menschen mit und ohne Behinderungen nach Nationalität 2010*⁶

Większość osób niepełnosprawnych – 87% żyje w prywatnych gospodarstwach domowych, 10% – przebywa w zakładach opiekuńczych dla osób z upośledzeniami lub w domach seniorów, a zaledwie 3% – znajduje się w instytucjach zajmujących się wyłącznie osobami z dysfunkcjami. Charakteryzując skład demograficzny tej grupy ludzi, należy podkreślić, iż 60% stanowią kobiety, a dominującą grupą wiekową pośród ogółu niepełnosprawnych są osoby od 16 do 64 roku życia (61%).

⁶ Narodowość osób niepełnosprawnych oraz zdrowych w Szwajcarii w 2010 r. (*Menschen mit und ohne Behinderungen nach Nationalität 2010*), pod uwagę wzięto osoby od 16 do 64 roku życia, żyjące w gospodarstwach domowych. Dane dostępne pod adresem: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/20/06/blank/key/01/01.html> (10.01.2014).

Tabela 1. Szacunkowa liczba osób niepełnosprawnych⁷ w Szwajcarii (według płci i wieku) na 2010 rok

	Osoby żyjące w prywatnym gospodarstwie domowym	Osoby przebywające w instytucji dla osób niepełnosprawnych	Osoby przebywające w zakładzie opiekuńczym dla osób z upośledzeniami (<i>Pflegeheim</i>) lub w domach seniorów (<i>Altersheim</i>)	Razem
Razem	1 134 000	38 546	128 971	1 302 000
0-15 lat	dane niedostępne	3 443	0	3 000
16-64 lata	760 000	33 241	6 241	799 000
65 lat i więcej	374 000	1 862	122 730	499 000
Kobiety	669 000	15 917	91 512	776 000
0-15 lat	dane niedostępne	1 195	0	1 000
16-64 lata	443 000	13 905	3 046	460 000
65 lat i więcej	226 000	817	88 466	315 000
Mężczyźni	465 000	22 629	37 459	525 000
0-15 lat	dane niedostępne	2 248	0	2 000
16-64 lata	317 000	19 336	3 195	340 000
65 lat i więcej	148 000	1 045	34 264	183 000

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Geschätzte Anzahl der Menschen mit Behinderungen, nach Geschlecht und Alter in 2010*⁸

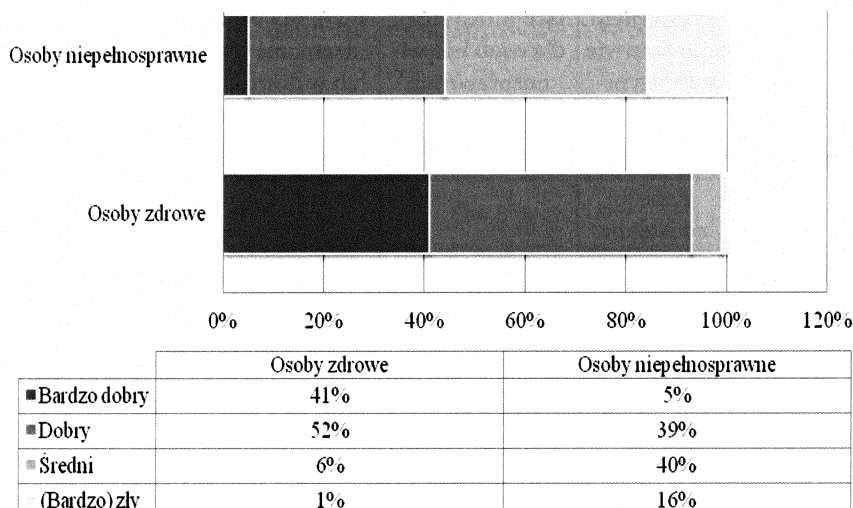
Wiedząc, iż dobry stan zdrowia jest warunkiem poprawy jakości życia i możliwości aktywnego udziału w życiu społecznym, w Szwajcarii przeprowadzono również badania dotyczące samooceny zdrowia osób niepełnosprawnych oraz zdrowych. Większość osób zdrowych (93%) opisała

⁷ Dla potrzeb tej statystyki przyjęto, iż przez osoby niepełnosprawne należy rozumieć osoby mające trwały problem zdrowotny z ograniczoną możliwością wykonywania czynności związanych z życiem codziennym.

⁸ Szacunkowa liczba osób niepełnosprawnych według płci i wieku w 2010 r. (*Geschätzte Anzahl der Menschen mit Behinderungen, nach Geschlecht und Alter in 2010*), statystyki przygotowanej przez Federalny Urząd Statystyczny, który dla przedstawianych danych przyjmuje 5-procentowy próg błędów (ostatnia aktualizacja danych: 16 maja 2012). Dane dostępne pod adresem: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/20/06/blank/key/01.html> (1.12.2012).

swój stan zdrowia jako bardzo dobry i dobry, podobnie odpowiedziała niepełna połowa niepełnosprawnych – 44%.

Wykres 2. Samoocena stanu zdrowia w Szwajcarii w 2010 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Selbst wahrgenommener Gesundheitszustand 2010*⁹

Federalny Urząd Statystyczny, uwzględniając osoby niepełnosprawne, zebrał również informacje dotyczące stopnia dostępności do transportu publicznego, usług pocztowych oraz bankowych. Respondentów zapytano:

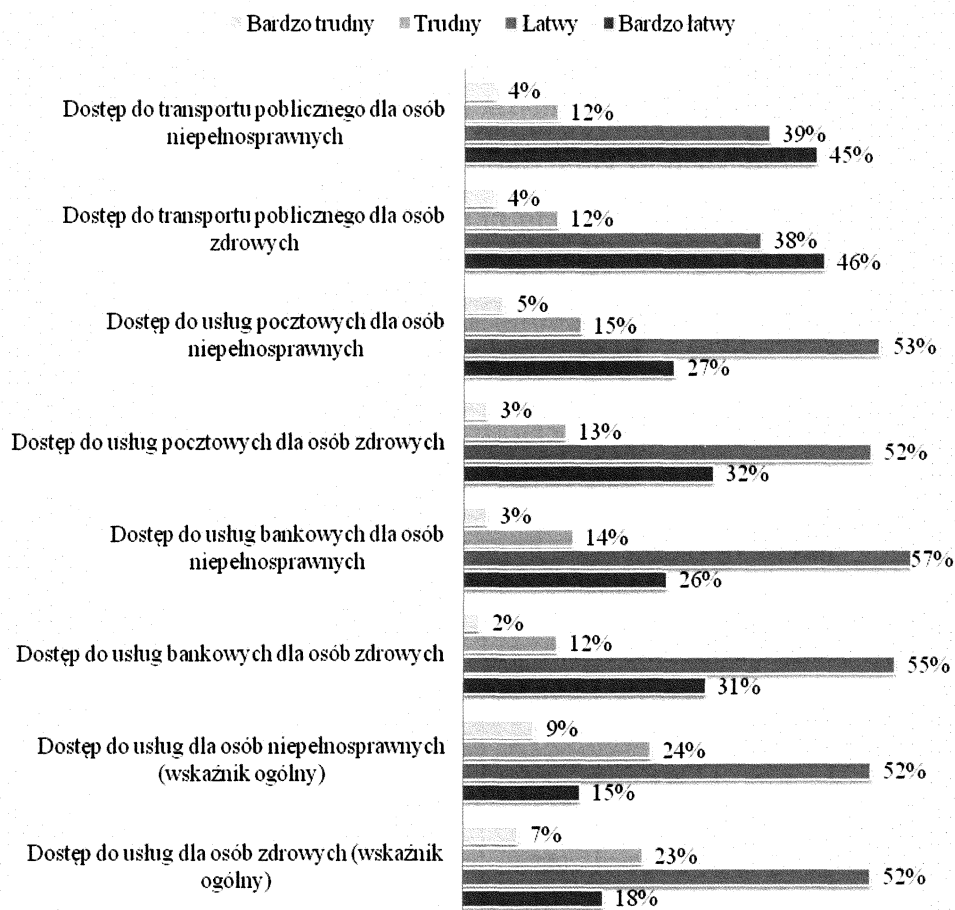
1. jak oceniają dostęp¹⁰ do transportu publicznego, biorąc pod uwagę odległość do stacji, dostępność, rozkłady jazdy,
2. jak oceniają dostęp do usług pocztowych z uwzględnieniem ich zakresu, godzin otwarcia poczty oraz odległości od miejsca zamieszkania,
3. jak oceniają dostęp do usług bankowych z uwzględnieniem ich zakresu, godzin otwarcia banków, odległości od miejsca zamieszkania oraz proponowanych usług przez Internet.

⁹ Samoocena stanu zdrowia w 2010 r. (*Selbst wahrgenommener Gesundheitszustand 2010*), pod uwagę wzięto osoby od 16 do 64 roku życia, żyjące w gospodarstwach domowych. Dane dostępne pod adresem: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/20/06/blank/key/05/02.html> (1.01.2014).

¹⁰ Respondentów pytano o dostęp do wskazanych usług dla wszystkich członków gospodarstwa domowego, z którego dany respondent pochodzi.

Przeprowadzone badania nie wskazały dużych różnic pomiędzy dostępnością do usług dla osób niepełnosprawnych i zdrowych.

Wykres 3. Dostęp do wybranych usług dla osób niepełnosprawnych i zdrowych w Szwajcarii w 2009 roku¹¹

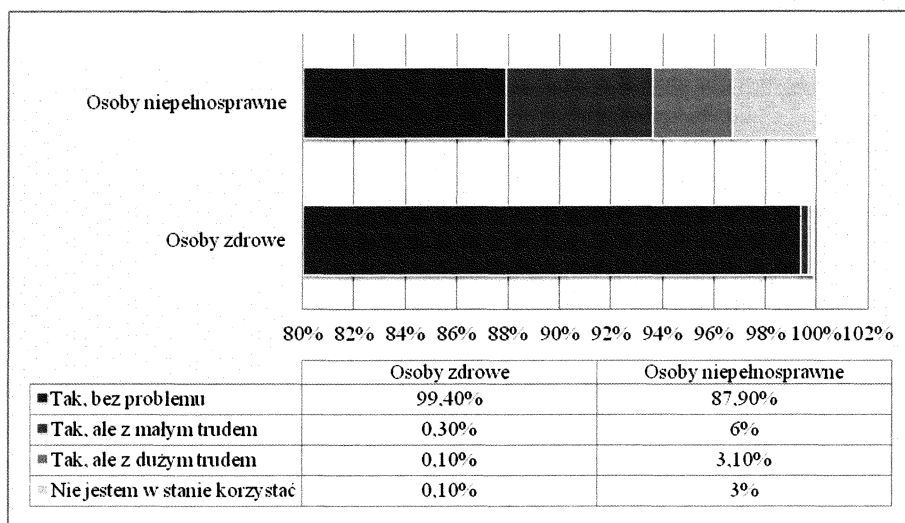
Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zugang zu Dienstleistungen für die Bevölkerung von Menschen mit und ohne Behinderungen*¹²

¹¹ W wykresie użyto sformułowania „wskaźnik ogólny”, chodzi tu o zsumowane odpowiedzi dotyczące dostępu do transportu publicznego, usług pocztowych i bankowych. Dane na 2009 r. – brak późniejszych opracowań.

¹² Dostęp do wybranych usług dla osób niepełnosprawnych i zdrowych (*Zugang zu Dienstleistungen für die Bevölkerung von Menschen mit und ohne Behinderungen*), pod uwagę wzięto osoby od 16 do 64 roku życia, żyjące w gospodarstwach domowych. Dane

Dla ludzi nie w pełni sprawnych problem stanowi kwestia poruszania się, dotycząca nie tylko aspektów natury fizjologicznej, ale także tych „wtórnych” związanych z architekturą i technologią. W Szwajcarii obowiązuje ustawa o likwidacji wszelkich form dyskryminacji osób niepełnosprawnych (*Behindertengleichstellungsgesetz, BehiG*¹³), celem której jest wyeliminowanie tych „wtórnych” problemów (barier środowiskowych), głównie w dziedzinie transportu publicznego. Warto zatem przyrzeć się danym statystycznym dotyczącym mobilności osób z różnego rodzaju dysfunkcjami w Szwajcarii.

Wykres 4. Samodzielność korzystania z transportu publicznego przez osoby niepełnosprawne i zdrowe w 2012 roku¹⁴

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Mobilität von Menschen mit und ohne Behinderungen*¹⁵

Przedstawione powyżej dane wskazują, że osoby z dysfunkcjami oceniają możliwość korzystania z transportu publicznego podobnie do osób

dostępne pod adresem: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/20/06/blank/key/06/04.html> (10.01.2014).

¹³ Bundesgesetz vom 13. Dezember 2002 über die Beseitigung von Benachteiligungen von Menschen mit Behinderungen (*Behindertengleichstellungsgesetz, BehiG*), SR-Nummer: 151.3.

¹⁴ Dane na 2007 r. – brak późniejszych opracowań.

¹⁵ Mobilność osób zdrowych i niepełnosprawnych (*Mobilität von Menschen mit und ohne Behinderungen*), pod uwagę wzięto osoby od 15 do 64 roku życia, żyjące w gospodarstwach domowych. Dane dostępne pod adresem: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/20/06/blank/key/06/03.html> (10.01.2014).

„zdrowych”. Można wnioskować zatem, że nie napotykają oni w życiu codziennym podczas np. jazdy pociągami, autobusami barier architektonicznych czy innych nieprawidłowych rozwiązań. Stan ten należy ocenić bardzo dobrze, a taki poziom zadowolenia obywateli – szczególnie tych niepełnosprawnych – powinien stać się wzorcem, do którego inne państwa muszą dążyć. Niemniej jednak należy zaznaczyć, że w porównaniu do badań przeprowadzonych w 2007 roku, zadowolenie obywateli, zarówno tych zdrowych, jak i niepełnosprawnych zmalało. Mianowicie, tych pierwszych deklarujących, że bez problemu samodzielnie korzystają z transportu publicznego, było wówczas 99,5%, a osób niepełnosprawnych wybierających tę odpowiedź – 89,6%.

Jeżeli zaś chodzi o rodzaje niepełnosprawności, to szwajcarski Federalny Urząd Statystyczny przygotowuje jedynie opracowania przedstawiające, ilu osobom przysługują renty z uwagi na dany charakter niepełnosprawności. I tak w 2010 roku w Szwajcarii, 129 330 mężczyzn pobierało świadczenia rentowe z uwagi na swoją niepełnosprawność, kobiet zaś – 111 575. Poniższa tabela przedstawia dane statystyczne nawiązujące do rodzajów oraz stopnia niepełnosprawności z uwzględnieniem płci.

Tabela 2. Wybrane rodzaje niepełnosprawności w Szwajcarii na podstawie danych dotyczących odbierania świadczeń rentowych w 2010 roku

	Razem	Stopień niepełnosprawności*			
		40-49%	50-59%	60-69%	70-100%
Mężczyźni	129 330	5 729	19 107	8 719	95 712
Utrata funkcji (urazy) nóg i stóp	5 578	550	1 455	583	2 990
Inne urazy układu ruchowego	16 796	1 644	4 333	2 048	8 771
Upośledzenie ogólne	33 458	1 720	5 676	2 527	23 535
Problemy ze wzrokiem	1 681	81	303	94	1 203
Problemy ze słuchem	614	57	135	61	361
Zaburzenia mowy	741	21	70	58	592
Zaburzenia behawioralne	18 141	406	1 573	736	15 426
Wielorakie zaburzenia o charakterze umysłowym	14 546	227	1 046	449	12 824
Wielorakie zaburzenia o charakterze ruchowym	6 383	328	1 202	537	4 316
Wielorakie zaburzenia o charakterze umysłowym i ruchowym	15 970	331	1 479	719	13 441

Kobiety	111 575	6 700	19 434	7 493	77 948
Utrata funkcji (urazy) nóg i stóp	3 832	348	994	345	2 145
Inne urazy układu ruchowego	12 936	1 422	3 932	1 182	6 400
Upośledzenie ogólne	30 673	2 338	6 048	2 408	19 843
Problemy ze wzrokiem	1 425	102	272	124	927
Problemy ze słuchem	463	40	94	49	280
Zaburzenia mowy	547	17	41	45	444
Zaburzenia behawioralne	17 024	711	2 222	1 009	13 082
Wielorakie zaburzenia o charakterze umysłowym	13 924	434	1 718	599	11 173
Wielorakie zaburzenia o charakterze ruchowym	5 410	359	1 095	404	3 552
Wielorakie zaburzenia o charakterze umysłowym i ruchowym	14 446	513	1 819	714	11 400

* W Szwajcarii występują 4 stopnie niepełnosprawności, wyrażane w procentach, w zależności od orzeczonego stopnia przyznawana jest renta (obliczana jest na podstawie: ilości lat opłacanych składek AI (*invalidity insurance*, system ubezpieczeń na wypadek niepełnosprawności), dochodu, dodatków wychowawczych i opiekuńczych). Osoby z wynoszącym przynajmniej: 40% stopniem niepełnosprawności otrzymują 1/4 renty, 50% – 1/2 renty, 60% – 3/4 renty, 70% – całą rentę. Informacje na podstawie: Social security in Switzerland, AVS/AI Information Centre, Federal Social Insurance Office and State Secretariat for Economic Affairs, Bern 2012, s. 42.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Bezüger von Invalidenversicherungsrenten nach Invaliditätsgrad, Funktionsausfall und Geschlecht*¹⁶

Z punktu rozważań istotnych dla niniejszej monografii, warto by przyjąć się ilości osób niewidomych w Szwajcarii. Jak twierdzi Szwajcarski Związek Osób Niewidomych (*Schweizerischer Zentralverein für das Blindenwesen* – SZB), w Szwajcarii nie ma regularnie prowadzonych statystyk dotyczących ilości osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności, dlatego też na swojej stronie internetowej podaje szacunkową liczbę osób niedowidzących w Szwajcarii, która waha się od 80 tys. do 100 tys. osób (w od-

¹⁶ Osoby otrzymujące świadczenia rentowe na podstawie stopnia niepełnosprawności, utraty funkcji oraz płci (*Bezüger von Invalidenversicherungsrenten nach Invaliditätsgrad, Funktionsausfall und Geschlecht*), pod uwagę wzięto jedynie osoby na stałe mieszkające w Szwajcarii. Dane dostępne pod adresem: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/20/06/blank/key/01/03.html> (10.01.2014).

niesieniu do ogółu ludności)¹⁷. Liczba ta jest przybliżona do szacunkowych danych statystycznych przedstawionych przez Federalny Urząd Statystyczny w 2007 roku. Mianowicie na podstawie przeprowadzonych badań Urząd ten oszacował, iż w owym roku było w Szwajcarii 76 tys. osób z zaburzeniami widzenia¹⁸, z czego 47 tys. stanowiły kobiety (19 tys. w przedziale wiekowym 15-64 lata, 28 tys. – 65 lat i więcej), a 29 tys. – mężczyźni (17 tys. w przedziale wiekowym 15-64 lata, 12 tys. – 65 lat i więcej)¹⁹. Ilość osób niewidomych, którym pomagają różnego typu organizacje wspierające osoby z problemami wzrokowymi sięga od 10 tys. do 20 tys. osób, z czego 10% to osoby całkowicie niewidome²⁰.

Przedstawione powyżej dane należy skonfrontować z tymi, które zawarte są w tabeli 2. Otóż w porównaniu do innych orzeczonych w stopniu (od 40% do 100%) rodzajów niepełnosprawności, osoby z dysfunkcją wzroku stanowią nieliczną grupę. Z uwagi na problemy wzrokowe jedynie 1681 mężczyzn pobiera świadczenia rentowe, z czego większość z nich, bo 1203 posiada w tej kwestii orzeczony stopień niepełnosprawności od 70% do 100% (stanowi to prawie 72% pośród niewidomych mężczyzn pobierających wspomniane świadczenie). Podobnie sytuacja kształtuje się w przypadku 1425 kobiet pobierających rentę, spośród których 927 (stanowi to 65% pośród kobiet z omawianą dysfunkcją) ma orzeczony stopień niepełnosprawności oscylujący od 70% do 100%. Z poddanych analizie danych wynika, iż w Szwajcarii spośród ludzi niedowidzących (80 tys. – 100 tys. osób), zaledwie 3106 osób ma orzeknięty stopień niepełnosprawności z tego powodu, co stanowi podstawę do przyznania renty.

Niepełnosprawność – definicje

Niepełnosprawność ma wiele form i w rzeczywistości przejawia się w różnorodnych złożonych postaciach, których często nie da opisać się

¹⁷ Informacja dostępna na stronie Szwajcarskiego Związku Osób Niewidomych (*Schweizerischer Zentralverein für das Blindenwesen, SZB*) pod adresem: <http://www.szb.ch> (10.01.2014).

¹⁸ Według badań przeprowadzonych przez Uniwersytet w St. Gallen, jest coraz mniej osób niewidomych w grupie wiekowej poniżej 44 roku życia, natomiast widoczna jest tendencja wzrostowa u osób starszych. Około 8-10% osób z dysfunkcją wzrokową to osoby po 74 roku życia.

¹⁹ Równość osób niepełnosprawnych – osoby niepełnosprawne (*Gleichstellung von Menschen mit Behinderungen – Menschen mit Behinderungen*) pod adresem: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/20/06/blank/key/01/03.html> (10.01.2014).

²⁰ Informacja dostępna na stronie Szwajcarskiego Związku Osób Niewidomych (*Schweizerischer Zentralverein für das Blindenwesen, SZB*) pod adresem: <http://www.szb.ch> (10.01.2014).

w jednej definicji. Stąd też można powiedzieć, iż niepełnosprawność posiada wiele twarzy, które niekiedy odbiegają od społecznego postrzegania niepełnosprawności. Należy zwrócić uwagę, iż w szwajcarskim systemie prawa pojawiają się dwa terminy: „niepełnosprawność” (*Behinderung*) oraz „inwalidztwo” (*Invalidität*). Warto w tym miejscu podkreślić, iż ich znaczenie różni się od siebie. Inwalidztwo należy wiązać z prawem o ubezpieczeniach społecznych, prawem do renty oraz brakiem lub zmniejszoną zdolnością do wykonywania pracy zarobkowej. Definicja inwalidztwa pojawia się dwukrotnie w szwajcarskim prawie. Jedna z nich znajduje się w ustawie federalnej o ubezpieczeniu rentowym z dnia 19 czerwca 1959 roku (*Bundesgesetz über die Invalidenversicherung – IVG*)²¹, gdzie w art. 4 ust. 1 przewidziane jest, iż inwalidztwo może wynikać z wad wrodzonych, choroby bądź wypadku. W definicji tej znajduje się odwołanie do art. 8 ustawy federalnej – część ogólna prawa ubezpieczeń społecznych z dnia 6 października 2000 roku (*Bundesgesetz über den Allgemeinen Teil des Sozialversicherungsrechts – ATSG*)²², który w ust. 1 za inwalidztwo uznaje stałą lub długotrwałą niezdolność do pracy zarobkowej w stopniu całkowitym lub częściowym.

Podjmując próbę przedstawienia obowiązującej w Szwajcarii definicji niepełnosprawności zawartej w tamtejszym ustawodawstwie, należy najpierw zapoznać się z kilkoma modelami teoretycznymi, które miały wpływ na ostateczne jej brzmienie. Ich charakterystyka znajduje się w wielu opracowaniach dotyczących niepełnosprawności, stąd też wydaje się, iż opisując zjawisko niepełnosprawności w Szwajcarii, należy przez chwilę pochylić się nad tymże zagadnieniem.

Otóż tocząca się od około 50 lat naukowa i społeczna debata na temat zdefiniowania dysfunkcji życiowych, przyczyniła się do powstania kilku modeli, wskazujących, jak należy owo zjawisko rozumieć. Pierwszy z nich to model indywidualny, zwany również medycznym (*das individuelle Modell oder medizinische Modell*)²³. Model ten pojawił się po pierwszej wojnie światowej i opiera się na biomedycznym podejściu. Definiuje on niepełnosprawność jako „indywidualny problem zdrowotny” osoby, któ-

²¹ *Bundesgesetz vom 19. Juni 1959 über die Invalidenversicherung (IVG)*, SR-Nummer: 831.20.

²² *Bundesgesetz vom 6. Oktober 2000 über den Allgemeinen Teil des Sozialversicherungsrechts (ATSG)*, SR-Nummer: 830.1.

²³ Koncepcje i modele niepełnosprawności (*Konzepte und Modelle Behinderung*), publikacja dostępna na stronie internetowej Federalnego Urzędu ds. Równości Osób Niepełnosprawnych (*Eidgenössisches Büro für die Gleichstellung von Menschen mit Behinderungen*) działającego w ramach Federalnego Departamentu Spraw Wewnętrznych (*Eidgenössisches Departement des Innern EDI*) pod adresem: <http://www.edi.admin.ch/ebgb/00564/05163/index.html> (10.01.2014).

rej ciało jest przez ten „problem” na stałe uszkodzone. Zatem niepełnosprawność powinna być rozumiana jako psychologiczne, umysłowe lub fizyczne upośledzenie, będące podstawą zmniejszonej lub ograniczonej aktywności w życiu społecznym. Ten model oparty jest na logice przyczyny i skutku, mianowicie niekorzystna sytuacja społeczna prowadzi do upośledzenia funkcji organizmu, co ogranicza zdolność do wykonywania niektórych zadań, a to z kolei przyczynia się do powstania choroby lub niepełnosprawności. Niepełnosprawność jest zatem skutkiem różnych zaburzeń, jakie dotyczą danej jednostki. Omawiany model proponuje tzw. odpowiedź na niepełnosprawność, czyli wprowadzenie opieki i pomocy technicznej (w celu przywrócenia funkcji biologicznych organizmu bądź zminimalizowania skutków danej dysfunkcji) dla osób niepełnosprawnych bądź przydzielenie im opiekunów, pomagających zintegrować się ze społeczeństwem²⁴. Co więcej, model ten, określając niepełnosprawność poprzez pryzmat zdrowia, postrzega ją jako chorobę, która jest leczona przez lekarzy i specjalistów z zakresu rehabilitacji. Dlatego też lekarze winni stosować takie metody leczenia, które umożliwią włączenie osób z dysfunkcjami do aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie, które jest tworzone przez i dla ludzi pełnosprawnych.

Kolejny model został opracowany w latach 70. ubiegłego stulecia i rozwinął się dzięki działaniom różnego rodzaju ruchów na rzecz osób niepełnosprawnych. Zgodnie z założeniami modelu społecznego, niepełnosprawność nie jest problemem tylko danej osoby, lecz środowiska, w którym się ona rozwija. Niepełnosprawność w tym modelu należy wiązać z wieloma aspektami, przyczyniającymi się do tego, że osoby te czują się niepełnosprawne nie tylko z powodu choroby, ale też niedostosowania otoczenia do ich dysfunkcji życiowych. Chodzi tu głównie np. o indywidualne uprzedzenia, dyskryminację, niedostosowanie budynków użyteczności publicznej i transportu publicznego, dyskryminację przez organizacje pracy itp. W modelu tym podkreśla się rolę społeczeństwa, w którym funkcjonuje osoba niepełnosprawna – to ono powinno stworzyć takiej jednostce możliwość rozwijania się oraz pozwolić, by mogła wykonywać na swój sposób czynności życia codziennego (np. aktywnie uczestniczyć w stowarzyszeniach i klubach, kupować artykuły spożywcze, podejmować edukację, pracować). Widać zatem, iż istotą omawianego założenia jest równość szans, bez postrzegania osób niepełnosprawnych jako ludzi ze „specjalnymi

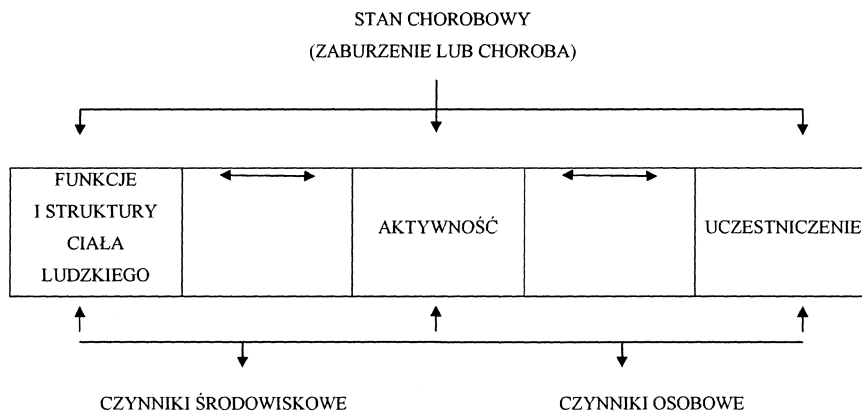
²⁴ P. Gazareth (*Bundesamt für Statistik, BFS*), *Niepełnosprawność ma wiele twarzy. Definicje i statystyki dotyczące osób niepełnosprawnych (Behinderung hat viele Gesichter. Definitionen und Statistiken zum Thema Menschen mit Behinderungen)*, Neuchâtel 2009, s. 5-6.

potrzebami”. Co więcej, odwołuje się ono wielokrotnie do praw człowieka, dzięki czemu jest popularnym podejściem, jeżeli chodzi o rozumienie niepełnosprawności. Niepełnosprawny nie jest traktowany jako pacjent, lecz jako konsument, w takim samym stopniu jak inni ludzie. Dlatego ma dążyć on do egzekwowania swoich praw, korzystania z doradztwa, decydowania o własnym życiu czy zdobywania poczucia panowania nad sobą poprzez możliwość dokonywania wyborów. Model ten również proponuje tzw. odpowiedź na niepełnosprawność, jest nią wezwanie do usuwania barier fizycznych, psychologicznych i społecznych. Chodzi tu głównie o zapewnienie samodzielności w życiu takim osobom, dostosowanie otoczenia i usług, tak by były dostępne dla osób z dysfunkcjami²⁵.

Trzeci rodzaj modelu rozwinął się jako odpowiedź na tradycyjne, opisane powyżej dwa podejścia. Otóż interaktywny model powstał w ramach Światowej Organizacji Zdrowia (*World Health Organization* – WHO). Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (*International Classification of Functioning, Disability and Health* – ICF) stara się uwzględnić zarówno indywidualne (szkoda, obciążenie), jak i środowiskowe („upośledzenie środowiskowe”) czynniki w definicji niepełnosprawności. Łącząc medyczny i społeczny model, ICF w celu uchwycenia integracji rozmaitych wymiarów funkcjonowania stosuje podejście „biopsychosocjalne” („*bio-psycho-soziales*” *Modell der Behinderung*). Fakt bycia niepełnosprawnym dla tego założenia jest sam w sobie obojętny, neutralny, zakłada się zaś, że niepełnosprawność wywodzi się ze wzajemnego oddziaływania danej osoby i społeczeństwa. Widać więc, iż model ten to wielowymiarowe podejście do klasyfikacji funkcjonowania i niepełnosprawności jako interaktywnego i ewolucyjnego procesu.

²⁵ *Koncepcje i modele niepełnosprawności (Konzepte und Modelle Behinderung)*, publikacja dostępna na stronie internetowej Federalnego Urzędu ds. Równości Osób Niepełnosprawnych (*Eidgenössisches Büro für die Gleichstellung von Menschen mit Behinderungen*)..., op. cit.

Schemat 1. Zależności pomiędzy komponentami ICF

Źródło: Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia, WHO, Geneva 2001, s. 18²⁶

Schemat ten przedstawia funkcjonowanie jednostki z dysfunkcją w określonej dziedzinie, które postrzegane jest jako interakcja bądź złożony wzajemny związek między stanem zdrowia a czynnikami kontekstowymi – czyli czynnikami środowiskowymi i osobowymi. Pomiędzy owymi czynnikami dochodzi do dynamicznej interakcji – interwencje na jednym z poziomów mogą potencjalnie modyfikować inne powiązane z nimi elementy. Interakcje między czynnikami a osobą z określonym stanem chorobowym wyznaczają poziom i zakres funkcjonowania takiej osoby. Za czynniki środowiskowe przyjmuje się czynniki zewnętrzne wobec jednostki (np. postawy społeczeństwa, system prawny, cechy architektury budynków), czynniki osobowe to z kolei: płeć, rasa, wiek, sprawność fizyczna, styl życia, sposób radzenia sobie z trudnościami, nawyki. Zauważalne jest zatem, iż celem ICF jest uzyskanie syntezy dającej spójny obraz rozmaitych wymiarów zdrowia na trzech poziomach: biologicznym, jednostkowym, społecznym²⁷.

Kolejnym modelem rozumienia niepełnosprawności jest model administracyjny. Model ten rozumie niepełnosprawność jako stan, w którym osoba napotyka przeszkody w codziennym funkcjonowaniu z powodu stałego problemu zdrowotnego. Taka sytuacja uprawnia jednostkę do pobierania świadczeń oferowanych zarówno przez administrację publiczną, jak

²⁶ Przekład wydany w języku polskim przez Centrum Systemów Informacyjnych Ochrony Zdrowia.

²⁷ Ibidem.

i prywatne firmy. W systemie szwajcarskim model ten odnosi się głównie do „inwalidztwa” i jest związany ze stałą lub trwającą przez dłuższy czas niezdolnością do podejmowania pracy zarobkowej.

Podobnym do omówionego powyżej modelu jest ten dotyczący potrzeby niesienia pomocy (*Modell des Hilfsbedarfs*). Zgodnie z jego założeniami niepełnosprawność powstaje wówczas, gdy osoba z problemami zdrowotnymi wymaga pomocy innych osób podczas wykonywania zwykłych czynności życia codziennego. Odpowiedzią na niepełnosprawność według tego modelu jest stworzenie odpowiednio przystosowanych miejsc, usług dla osób z dysfunkcjami (np. opieka domowa dla osób z dysfunkcjami, animowanie czasu wolnego dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich). Model ten rozróżnia dwa rodzaje niesienia pomocy, jeden z nich to pomoc udzielana przez osoby bliskie (np. krewni, sąsiedzi, znajomi), druga zaś to zorganizowana profesjonalna pomoc udzielana przez stowarzyszenia, domy opieki itp. Podkreśla się, iż model ten pokrywa się z modelem administracyjnym oraz stanowi odmianę modelu społecznego, ponieważ kładzie nacisk na środki podejmowane przez środowisko społeczne na rzecz osób z dysfunkcjami²⁸.

Analizując definicje niepełnosprawności, warto przyjrzeć się tej, którą stosuje w swoich opracowaniach Federalny Urząd Statystyczny. Za niepełnosprawne Urząd ten uznaje osoby, twierdzące, iż:

- mają stały problem ze zdrowiem oraz
- podczas wykonywania czynności życia codziennego są zdecydowanie lub raczej ograniczone.

W opisach wyjaśniających takie rozumienie niepełnosprawności na potrzeby badań statystycznych znajduje się określenie, iż podana powyżej definicja jest definicją „subiektywną” (*subjektive Definition*), ponieważ opiera się na własnej samoocenie dokonywanej przez chorych ludzi²⁹. Niemniej jednak Urząd ten, przeprowadzając statystyki, stara się brane pod uwagę dane dopasowywać do różnych modeli rozumienia niepełnosprawności, tzn. kiedy jest badana liczba osób cierpiących na różne dysfunkcje – brany jest pod uwagę model medyczny (indywidualny), kiedy zaś analizowany

²⁸ P. Gazareth (*Bundesamt für Statistik, BFS*), *Niepełnosprawność ma wiele twarzy. Definicje i statystyki dotyczące osób niepełnosprawnych...*, op. cit., s. 8.

²⁹ Informacje dostępne na stronie internetowej Federalnego Urzędu Statystycznego pod adresem: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/20/06/blank/key/00.html> (10.01.2014).

jest udział w życiu społecznym – wówczas następuje odniesienie do modelu społecznego³⁰.

Jeżeli zaś chodzi o legalną definicję osoby niepełnosprawnej, to znajduje się ona w ustawie o likwidacji wszelkich form dyskryminacji osób niepełnosprawnych (*Behindertengleichstellungsgesetz* – BehiG). Artykuł 2 ust. 1 stanowi, iż przez osobę niepełnosprawną (*Mensch mit Behinderungen*) należy rozumieć osobę, która posiada stałe fizyczne, umysłowe lub psychologiczne obniżenie sprawności, utrudniające lub uniemożliwiające dokonywanie codziennych czynności, utrzymywanie kontaktów społecznych, poruszanie się, rozwijanie się i dokształcanie się w celu wykonywania działalności zarobkowej³¹.

Wybrane akty prawne dotyczące osób niepełnosprawnych

Konstytucja

System ochrony osób niepełnosprawnych w Szwajcarii jest bardzo „młody”. Wynika to z faktu, że Konstytucja z dnia 29 maja 1874 roku nie zawierała zakazu dyskryminacji³². Wprowadzono go dopiero wraz z gruntownymi zmianami szwajcarskiej Konstytucji, które weszły w życie z dniem 1 stycznia 2000 roku. Aktualnie Konstytucja Konfederacji Szwajcarskiej z dnia 18 kwietnia 1999 roku³³, w art. 8 stanowi o równości, w ust. 1 podkreślono, iż wszyscy są równi wobec prawa. Wyrażona w tym przepisie zasada równego traktowania przewiduje, że każdy człowiek posiada swoją nienaruszalną godność, która nakazuje, by wszyscy byli traktowani równie i z odpowiednim szacunkiem³⁴. Równość wobec prawa gwaran-

³⁰ Takie zależności można obserwować w raporcie przedstawionym w P. Gazareth (*Bundesamt für Statistik, BFS*), *Niepełnosprawność ma wiele twarzy. Definicje i statystyki dotyczące osób niepełnosprawnych...*, op. cit., s. 10-15.

³¹ Art. 2 ust. 1 BehiG: *In diesem Gesetz bedeutet Mensch mit Behinderungen (Behinderte, Behinderter) eine Person, der es eine voraussichtlich dauernde körperliche, geistige oder psychische Beeinträchtigung erschwert oder verunmöglicht, alltägliche Verrichtungen vorzunehmen, soziale Kontakte zu pflegen, sich fortzubewegen, sich aus- und fortzubilden oder eine Erwerbstätigkeit auszuüben.*

³² Informacja dostępna pod adresem: http://www.humanrights.ch/de/Themendossiers/Diskriminierungsverbot/Rechtslage_CH/Behinderte/index.html (10.01.2014).

³³ *Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18. April 1999*, SR-Nummer: 101.

³⁴ R. J. Schweizer, M. Bigler-Eggenberger, (w:) B. Ehrenzeller, P. Mastronardi, R. J. Schweizer, K. A. Vallender, *Die schweizerische Bundesverfassung. Kommentar*, Zürich-St.Gallen 2008, s. 179 i n.

tuje także równe traktowanie przez organy państwowe, wykonujące zadania z zakresu władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej³⁵. Zgodnie z ust. 2 omawianego artykułu nikt nie może być dyskryminowany ze względu na: pochodzenie, rasę, płeć, wiek, język, pozycję społeczną, sposób życia, poglądy religijne, filozoficzne czy polityczne lub z powodu niepełnosprawności fizycznej, psychicznej bądź psychologicznej. Rozumienie dyskryminacji w doktrynie, jak i orzecznictwie szwajcarskim jest podobne, mianowicie jest nią odmienny sposób traktowania różnych osób, ale w podobnych sytuacjach³⁶. Ustęp 3 reguluje kwestię równości mężczyzn i kobiet, zwłaszcza w takich aspektach życia jak: rodzina, edukacja, praca (równość płacy za tę samą pracę). Z kolei ust. 4 art. 2 przewiduje, iż środki w celu likwidacji dyskryminacji osób niepełnosprawnych zostaną przewidziane przez oddzielną ustawę.

Ustawa o likwidacji wszelkich form dyskryminacji osób niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2002 roku

Ową ustawą, mającą przeciwdziałać dyskryminacji osób z dysfunkcjami jest ustawa o *likwidacji wszelkich form dyskryminacji osób niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2002 roku (Behindertengleichstellungsgesetz – BehiG)*. Celem tego aktu (art. 1 ust. 1) jest wyeliminowanie niekorzystnych czynników, jakie napotykają osoby niepełnosprawne w życiu, oraz zapobieganie dyskryminacji. Określa ona ramy (art. 1 ust. 2), jakie powinny być spełnione, by ułatwić osobom niepełnosprawnym udział w życiu społecznym, w szczególności by mogły one swobodnie samodzielnie utrzymywać kontakty społeczne czy rozwijać się i doksztalać w celu wykonywania działalności zarobkowej. Ustawa ta w art. 2 ust. 2 zawiera własną definicję dyskryminacji, za którą przyjmuje się sytuację, kiedy osoby niepełnosprawne traktowane są – prawnie bądź w jakiś inny sposób – odmiennie aniżeli osoby sprawne i dzieje się to bez obiektywnego uzasadnienia. Akt ten wyróżnia trzy rodzaje dyskryminacji, które są zakazane:

³⁵ Równość wobec prawa – art. 8 ust. 1 Konstytucji Federacji Szwajcarskiej (*Rechtsgleichheit – Art. 8 Abs. 1 BV*), informacja dostępna pod adresem: http://www.humanrights.ch/de/Themendossiers/Diskriminierungsverbot/Rechtslage_CH/BV/idart_6052-content.html (10.01.2014).

³⁶ W. Kälin, *Grundrechte im Kulturkonflikt. Freiheit und Gleichheit in der Einwanderungsgesellschaft*, Zürich 2000, s. 87; Wyrok Trybunału Federalnego z dnia 21 listopada 2003 r., sygn. akt: 129 I 392 (35. *Auszug aus dem Urteil der I. öffentlichrechtlichen Abteilung i.S. A. und Mitb. sowie G. gegen Gemeinderat von Zürich, Bezirksrat Zürich sowie Regierungsrat des Kantons Zürich (staatsrechtliche Beschwerde)*, 1P.665/2002 / 1P.27/2003 vom 21. November 2003).

1. dyskryminację w dostępie (art. 2 ust. 3) do budynków, obiektów, mieszkań, instytucji lub środków transportu publicznego, która występuje wtedy, kiedy osoby niepełnosprawne nie mogą z nich w pełni korzystać z powodu konstrukcji niedostosowanej do ich potrzeb,
2. dyskryminację w dostępie do usług (art. 2 ust. 4), która występuje wtedy, kiedy są one niedostępne dla osób niepełnosprawnych lub dostępne w utrudnionych warunkach i okolicznościach,
3. dyskryminację w dostępie do edukacji i szkoleń (art. 2 ust. 5), przejawiającą się w:
 - a. potrzebie stosowania specjalistycznej pomocy lub pomocy osobistego asystenta w celu podjęcia edukacji,
 - b. braku dostosowania czasu i formy zajęć, egzaminowania do potrzeb osób niepełnosprawnych.

Ustawodawca szwajcarski zobowiązał organy zarówno administracji federalnej, jak i kantonów do podejmowania środków w celu zapobiegania, zmniejszania lub eliminowania dyskryminacji, podkreślając w art. 5 ust. 1 BehiG, by zwracano szczególną uwagę na niepełnosprawne kobiety. Co więcej, organy te mają podejmować określone środki, które będą pozwalały wypłacać osobom z dysfunkcjami odpowiednie środki finansowe w celu rekompensacji niedogodności, jakie ci ludzie napotykaają.

Warto również wspomnieć, iż w rozdziale IV analizowanej ustawy znajduje się kilka przepisów przewidujących zadania rządu federalnego na rzecz osób niepełnosprawnych. Artykuł 13 BehiG stanowi, iż rząd federalny, będąc pracodawcą, ma podejmować wszelkie działania, by być w stanie zaoferować osobom niepełnosprawnym pracę, na takich samych poziomach i w takim samym zakresie, jak osobom pełnosprawnym. Na mocy art. 14 ust. 1 organy administracji powinny podczas świadczenia swoich usług wziąć pod uwagę, by były one dostępne, zrozumiałe dla osób niedosłyszących, niewidzących czy mających problemy z mową. Ponadto wszelkie usługi oferowane przez Internet powinny być proponowane w takiej formie, by były np. czytelne dla osób niewidomych lub słabowidzących. Zobowiązanie to dotyczy również przedsiębiorstw prywatnych oferujących swoje usługi w sieci. Ustawa BehiG zobowiązuje także rząd federalny do współfinansowania działań, które mają na celu dostosowanie stacji, lotnisk, systemów komunikacji, pojazdów do potrzeb osób potrzebujących (art. 15). Omawiając zadania rządu federalnego wobec osób niepełnosprawnych, warto podkreślić, iż może on realizować programy ogólnokrajowe bądź dotyczące tylko kantonów, a mające na celu lepszą integrację osób

niepełnosprawnych ze społeczeństwem. Mogą one dotyczyć takich obszarów jak np.: edukacja, działalność zawodowa, kultura, sport.

Jeżeli zaś chodzi o przepisy szczególne, których adresatem są kantony, to zawarto je tylko w jednym artykule. Otóż art. 20 ust. 1 BehiG stanowi, iż władze kantonów mają zadanie zapewnić, by niepełnosprawne dzieci i młodzież miały dostęp do zdobycia wykształcenia na poziomie podstawowym, które będzie dostosowane do ich potrzeb. Ponadto pośród dzieci takich należy przeprowadzić odpowiednie szkolenia, by były one w stanie zintegrować się z pozostałymi uczniami szkół ogólnodostępnych.

*Rozporządzenie w sprawie likwidacji wszelkich form
dyskryminacji osób niepełnosprawnych z dnia 19 listopada
2003 roku³⁷*

Kolejny akt prawny, nad którym należałoby pochylić się, omawiając zagadnienia związane z osobami niepełnosprawnymi w Szwajcarii, dotyczy likwidowania dyskryminacji, z jaką spotykają się osoby z dysfunkcjami. Istotną rolę w tym procesie odgrywa Federalny Urząd ds. Równości Osób Niepełnosprawnych³⁸ (art. 3-4 BehiV), który jest odpowiedzialny na poziomie federalnym za to, by zarówno w przestrzeni publicznej, jak i np. w ustawodawstwie została zachowana równowaga pomiędzy prawami osób zdrowych a niepełnosprawnych. Instytucja ta jest odpowiedzialna m.in. za: informowanie społeczeństwa, opracowywanie dokumentów, doradzanie prywatnym i rządowym agencjom, przeprowadzanie kampanii informacyjnych, rozpatrywanie wniosków o pomoc finansową, przygotowywanie raportów opisujących prowadzoną przez państwo politykę równości, współpracę z organizacjami osób niepełnosprawnych.

Rozporządzenie to odnosi się także do niedyskryminowania ludzi z dysfunkcjami w przestrzeni miejskiej, dlatego w art. 8 podkreślono, że norma SIA 500 „Przystosowanie budynków do potrzeb osób niepełnosprawnych” jest podstawą, którą powinny uwzględniać inne akty prawne, które odnoszą się do tej właśnie kategorii osób. Warto też podkreślić, że art. 9-11 BehiV zobowiązuje wszelkiego rodzaju jednostki administracyjne na szczeblu federalnym do komfortowego świadczenia usług niepełnosprawnym. Chodzi tu bowiem o odpowiednie dostosowanie budynków, stron internetowych – tak by były dostępne również dla osób niewidomych i śla-

³⁷ *Verordnung über die Beseitigung von Benachteiligungen von Menschen mit Behinderungen vom 19. November 2003 (Behindertengleichstellungsverordnung – BehiV)*, SR-Nummer: 151.3.

³⁸ *Eidgenössisches Büro für die Gleichstellung der Menschen mit Behinderungen (EBGB).*

bowidzących, informacji niezbędnych dla tychże ludzi. Zaslugującymi na pozytywną ocenę są przepisy, na podstawie których instytucje federalne, zatrudniające osoby niepełnosprawne są zobowiązane do dostosowania do nich: miejsc pracy, godzin pracy, możliwości rozwoju zawodowego i planowania kariery zawodowej. Ponadto pracodawca wyznacza osobę spośród ogółu pracowników, która w zakresie swoich obowiązków zawodowych będzie odpowiedzialna za problemy związane z integracją zatrudnionych osób niepełnosprawnych w środowisku pracy.

*Rozporządzenie w sprawie dostępności transportu publicznego
z dnia 12 listopada 2003 roku*

Rozporządzenie³⁹ to w art. 1 określa swój cel, którym jest dostosowanie transportu publicznego do potrzeb osób niepełnosprawnych. Jeżeli zaś chodzi o zakres podmiotowy tego aktu prawnego, to skierowany on został zarówno do podmiotów obsługujących transport publiczny (m.in. Szwajcarskich Kolei Federalnych⁴⁰ – SBB), jak i tych obsługujących infrastrukturę oraz świadczących usługi związane z transportem publicznym (m.in. mowa tu o dostosowywaniu wejść i wyjść z dworców, dostępności toalet oraz parkingów). Podstawowa zasada wyrażona w art. 3 VböV stanowi o tym, iż osoby niepełnosprawne, które są w stanie samodzielnie korzystać z przestrzeni publicznej, powinny również w sposób autonomiczny korzystać z usług transportu publicznego. Realizacji tejszy zasady służą kolejne przepisy rozporządzenia, które wskazują, że urządzenia i pojazdy wykorzystywane w transporcie publicznym muszą być dostępne dla osób z dysfunkcjami. Ponadto infrastruktura komunikacji miejskiej winna być dostosowana do korzystania z niej przez osoby poruszające się zarówno na wózkach inwalidzkich ręcznych, jak i elektrycznych. W tym akcie prawnym wspomniano również bezpośrednio o osobach niewidomych. Mianowicie do ich potrzeb, innych niepełnosprawnych i osób starszych powinny być dostosowane toalety. Jeżeli zaś chodzi o dokładne dane techniczne dotyczące konstrukcji dworców, lotnisk, pojazdów, kas, to są one wyznaczane przez Federalny Departament Środowiska, Transportu, Energii i Komunikacji⁴¹. Niemniej jednak opisywane rozporządzenie zawiera wiele szczegółowych regulacji, chociażby normuje sytuację odstępów czasowych, w jakich au-

³⁹ Verordnung über die behindertengerechte Gestaltung des öffentlichen Verkehrs vom 12. November 2003 (VböV), SR-Nummer: 151.3.

⁴⁰ Schweizerische Bundesbahnen (SBB).

⁴¹ Eidgenössisches Departement für Umwelt, Verkehr, Energie und Kommunikation (UVEK).

tobusy, tramwaje, łodzie, koleje liniowe dostosowane do osób z różnego rodzaju dysfunkcjami życiowymi powinny pojawiać się na przystankach. Przy odstępach czasowych 30 minut i więcej, każdy kurs musi być dostępny dla niepełnosprawnych. Przy krótszych kursach – co drugi kurs musi być przystosowany dla niepełnosprawnych. Powinien być zapewniony dostęp do dodatkowych – w sytuacjach nadzwyczajnych – kursów w transporcie publicznym (art. 16 VböV).

Rozporządzenie Federalnego Departamentu Środowiska,
Transportu, Energii i Komunikacji (UVEK) w sprawie
*wymagań technicznych związanych z dostępnością transportu
publicznego* z dnia 22 maja 2006 roku⁴²

Federalny Departament Środowiska, Transportu, Energii i Komunikacji – na mocy art. 8 scharakteryzowanego powyżej rozporządzenia VböV – jest instytucją odpowiedzialną za określenie szczegółowych wymogów technicznych w zakresie dostępności infrastruktury komunikacji dla ludzi niepełnosprawnych. W związku z tym, już w art. 1 VAböV zostało zaznaczone, że transport publiczny w ogóle, autobusy i trolejbusy, publiczne kolejki liniowe z ilością miejsc siedzących większą niż 8, powinny być dostosowane do potrzeb osób z dysfunkcjami.

Rozporządzenie to zawiera wiele szczegółowych regulacji. Można znaleźć w nim m.in. przepisy dotyczące ilości miejsc dla niepełnosprawnych na parkingu znajdującym się w pobliżu stacji kolejowej. W sytuacji, kiedy liczba miejsc parkingowych jest nie większa niż 50 – to na parkingu powinno być 1 miejsce przeznaczone niepełnosprawnemu, kiedy liczba ta oscyluje pomiędzy 51 a 150 – powinny być 2 takie miejsca itd., według tego rozporządzenia najwięcej miejsc parkingowych – 5 dla osób z dysfunkcjami należy przewidzieć, gdy parking przeznaczony jest na 751 i więcej samochodów osobowych. Wydaje się, że określona w VAböV liczba miejsc na parkingu przysługująca osobom niepełnosprawnym jest niewielka, a można wręcz stwierdzić, iż ustawodawca w tym przypadku, przyjął wartości minimalne. Pięć miejsc dla niepełnosprawnych na 751 dla pozostałych stanowi niespełna 1%. Zastanawiający jest zatem powód, dla którego ustawodawca przyjął takie rozwiązanie; czy wynika ono z niewielu osób niepełnosprawnych korzystających z samochodów, czy też może z faktu, iż osoby te nie łączą środków lokomocji (najpierw samochód, potem po-

⁴² *Verordnung des UVEK über die technischen Anforderungen an die behindertengerechte Gestaltung des öffentlichen Verkehrs vom 22. Mai 2006 (VAböV), SR-Nummer: 151.34.*

ciąg) albo nie korzystają w ogóle tak licznie z komunikacji miejskiej. Inne szczegółowe przepisy dotyczą chociażby głośności nadawanych komunikatów na dworcach, w pociągach itp. Podkreślone zostało w art. 5 rozporządzenia, że informacje w komunikacjach muszą być łatwe do zrozumienia, powtarzalne lub powtarzalne na żądanie pasażera. Co więcej, rozporządzenie to reguluje wysokość automatów biletowych, które mają być dostępne dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, szerokość drzwi np. w autobusach, pozwalającą na ich swobodne otwieranie oraz wjeżdżanie przez te osoby czy określa ilość miejsca np. wewnątrz pociągów, autobusów, która umożliwia tym ludziom swobodne poruszanie się po danym środku lokomocji.

Z punktu widzenia niniejszej monografii istotne są również przepisy dotyczące osób niewidomych i słabowidzących. Otóż rozporządzenie w *sprawie wymagań technicznych związanych z dostępnością transportu publicznego* zobowiązuje administratorów m.in. peronów kolejowych, przystanków autobusowych do umieszczania na nich dotykowych informacji o numerach torów oraz peronów (art. 8). Ponadto krawędzie peronów muszą być oświetlone, a duże powierzchnie szklane w odpowiedni sposób oznaczone i zabezpieczone, tak by były zauważalne przez osoby z dysfunkcją wzroku. Warto również podkreślić, że analizowany akt prawny określa, z punktu widzenia zwłaszcza osób słabowidzących, istotną kwestię dotyczącą podawania informacji. Otóż różnego rodzaju informacje czy komunikaty, rozkłady jazdy itp., podawane w postaci wizualnej, nie mogą być wykonane ze lśniących, oślepiających czy utrudniających ich odczyt materiałów (art. 6). Rozporządzenie to reguluje również kwestię wielkości liter stosowanych czy to w rozkładach plakatowych, czy to wyświetlanych na elektronicznych wyświetlaczach. Wielkość liter zależna jest zarówno od rodzaju materiału, narzędzia, na którym umieszczone są te dane, jak i możliwości podejścia do miejsca, w którym znajduje się konkretna informacja (np. do niektórych wyświetlaczy można podejść bardzo blisko, do innych zaś, zawieszonych np. wyżej, nie ma możliwości podejścia). W rozporządzeniu tym znajdują się także informacje o tym, jak powinny wyglądać przyciski do otwierania drzwi w środkach komunikacji miejskiej (m.in. ich wypukłość, odległość od siebie), oraz o tym, że kształt drzwi, które są samodzielnie obsługiwane przez pasażerów, musi być widoczny z zewnątrz dla osób słabowidzących.

Podsumowanie

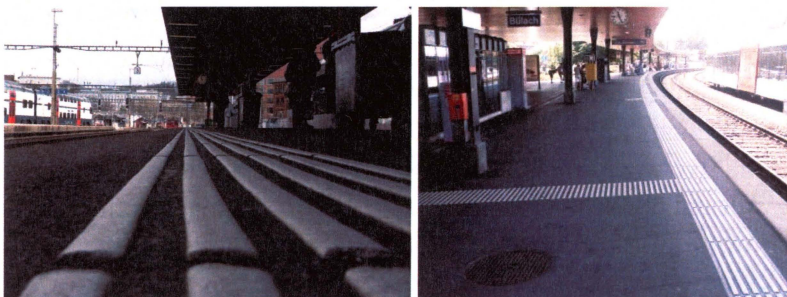
Opisane powyżej regulacje prawne są wdrażane w Szwajcarii w życie. Na dworcach autobusowych, kolejowych, lotniskach, widoczne są wszelkiego rodzaju udogodnienia, rozwiązania techniczne, ułatwiające korzystanie osobom niepełnosprawnym z komunikacji publicznej. Przykładowo Szwajcarskie Koleje Federalne SBB – oferują tego rodzaju osobom nie tylko zniżki w przejazdach, ale też centrum obsługi telefonicznej, gdzie informacje udzielane są w kilku językach, czy stronę internetową z automatycznie odczytywanym rozkładem jazdy. Co więcej, osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich mają możliwość zamówienia asystenta – pracownika kolei, który pomoże im podczas wsiadania i wysiadania z pociągu. Niemniej jednak SBB podaje wymiary wózków, które nie powinny być przekraczane (szerokość – 70 cm, długość – 120 cm, wysokość 137 cm, waga – 250 kg), jeżeli dana osoba chce czy to skorzystać z pomocy asystenta, czy platformy pomagającej wsiąść do pociągu. Na peronach znajdują się wypukłe linie, które zarówno ostrzegają niewidzącego przed granicą peronu, jak i prowadzą wzdłuż niego. W windach, na poręczach znajdują się wypukłe informacje zapisane alfabetem Braille’a.

Zdjęcie 1. Poręcz z informacją kierującą na dworzec

Źródło: Internet

Zdjęcie 2. Wypukłe linie ostrzegające o krawędzi peronu i prowadzące wzdłuż niego

Źródło: Internet

Zdjęcie 3. Platforma wystawiana przez kierowcę autobusu, umożliwiającą osobie niepełnosprawnej poruszającej się na wózku wjazd/wyjazd z pojazdu

Źródło: <http://www.bernerzeitung.ch>

Warto jednak wspomnieć, że w dniach 22 października – 5 listopada 2012 roku w Genewie miała miejsce 14. sesja Grupy Roboczej Rady Praw Człowieka ds. Powszechnego Okresowego Przeglądu Prawa Człowieka, podczas której ocenie poddano następujące państwa: Argentyna, Benin, Czechy, Gabon, Ghana, Gwatemala, Japonia, Pakistan, Peru, Republika Korei (Korea Południowa), Sri Lanka, Szwajcaria, Ukraina, Zambia⁴³. Powszechny Przegląd Okresowy ONZ (*Universal Periodic Review – UPR*)

⁴³ Informacja dostępna na stronie internetowej Stałego Przedstawicielstwa Rzeczypospolitej Polskiej przy Biurze Narodów Zjednoczonych w Genewie pod adresem: http://www.genewa.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/rpcz_upr_10_2012 (10.01.2014).

jest nowym i wyjątkowym mechanizmem wprowadzonym w kwietniu 2008 roku przez Radę Praw Człowieka ONZ, mającym na celu dokonywanie co cztery i pół roku oceny przestrzegania praw człowieka we wszystkich państwach należących do ONZ⁴⁴. Ważny z punktu niniejszego opracowania jest fakt, iż ONZ po zapoznaniu się z raportem składanym przez trzy i pół godziny przez szwajcarskiego ministra spraw zagranicznych – Didiera Burkhalter, zaapelowała o podjęcie większych wysiłków i starań, celem których ma być walka z rasizmem, dyskryminacją oraz ksenofobią. Zwrócono Szwajcarii także uwagę m.in. na problem dyskryminacji kobiet i przemocy domowej wobec kobiet pochodzących z innych państw⁴⁵. W związku z tym wezwano również Szwajcarię do ratyfikacji międzynarodowych konwencji dotyczących praw człowieka, np. Protokół Fakultatywny do Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (*Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*), Protokół Fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur (*Optional Protocol to the Convention against Torture*), Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (*Optional Protocol of the International Covenant on Civil and Political Rights*)⁴⁶. Podkreślono też, iż Szwajcaria powinna przystąpić do Konwencji Praw Osób Niepełnosprawnych (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*)⁴⁷. Na sesji zaznaczono, że sytuacja szwajcarskiego systemu praw człowieka nie jest niepokojąca, ponieważ widocznych jest wiele reform wprowadzanych do prawa, jednakże z opisanych powyżej faktów można wywnioskować, że system ten (a wraz z nim sytuacja osób niepełnosprawnych) może ulec polepszeniu, chociażby poprzez przystąpienie do kilku międzynarodowych konwencji.

⁴⁴ Informacja dostępna na stronie internetowej poświęconej Powszechnemu Przeglądowi Okresowemu ONZ (*Universal Periodic Review, UPR*) pod adresem: <http://www.upr-info.org> (10.01.2014). Zob. też: K. Boyle, *New Institutions for Human Rights Protection*, Oxford, New York 2009, s. 85 i n.; M. Cherif Bassiouni, W. A. Schabas (red.), *New Challenges for the UN Human Rights Machinery: What Future for the UN Treaty Body System and the Human Rights Council Procedures?*, Cambridge 2011, s. 284, 377 i n.

⁴⁵ E. Duda-Cebula, *Szwajcaria: ONZ wezwła władze konfederacji do wzmocnienia systemu ochrony praw człowieka*, informacja dostępna pod adresem: <http://www.psz.pl/tekst-42387/Szwajcaria-ONZ-wezwala-wladze-konfederacji-do-wzmocnienia-systemu-ochrony-praw-czlowieka> (10.01.2014).

⁴⁶ S. Bradley, *States urge Swiss to improve human rights record*, informacja dostępna pod adresem: http://www.swissinfo.ch/eng/swiss_news/States_urge_Swiss_to_improve_human_rights_record.html?cid=33836566 (10.01.2014).

⁴⁷ W Polsce Konwencja ta została ratyfikowana przez Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego w dniu 6 września 2012 r.

Powyższe rozważania dowodzą, iż państwo szwajcarskie, jeżeli chodzi o przestrzeń miejską, stara się ją jak najlepiej dostosować do osób niepełnosprawnych. One same nie odczuwają dużych różnic w poziomie dostępności do różnego rodzaju usług – również tych komunikacyjnych – w porównaniu do osób bez dysfunkcji. Niemniej jednak międzynarodowa społeczność wymaga od Szwajcarii, by ta stawiała na jak najwyższym poziomie i zapewniała niepełnosprawnym ochronę oraz swobodę, nie tylko pod względem infrastruktury oraz dostępności usług, ale też pod względem prawnym. Szwajcarzy zwracają dużą uwagę na ludzi niepełnosprawnych, niemniej jednak jak większość państw nie prowadzą np. statystyk policyjnych, w których uwzględniano by ilość wypadków z udziałem osób niepełnosprawnych, będących czy to ofiarami, czy sprawcami takich wypadków. Pozytywnie zaś należy ocenić funkcjonowanie instytucji o charakterze rządowym i pozarządowym, które zajmują się sprawami osób niepełnosprawnych – w tym niewidomych. Podmioty te chętnie udzielają informacji, wskazówek, walczą o prawa tych osób. Reasumując, osoby z dysfunkcjami życiowymi w Szwajcarii są brane pod uwagę jako użytkownicy przestrzeni miejskiej, dlatego na ulicach, dworcach itp. widoczna jest infrastruktura dostosowana do ich potrzeb.